

(Németből fordította: Winkler Gábor)

H. NÉMETH ISTVÁN

Hol laktak a város vezetői,
avagy mire jó a soproni
háztulajdonosok listája?

Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939. Häuser und Hauseigentümer der Innenstadt von Ödenburg 1488–1939. Sopron, 2008.

A társadalomtudományok általában és ezen belül a történelemtudomány mindig nagy tisztelettel kezelte azokat a segédkönyveket, amelyek nélkül nagyon nehéz lenne egy-egy részterületet feltáró történész-művészettörténész munkája. A segédkönyvek sorsa azonban általában véve a mai tudományos teljesítményt mérő rendszerekben nagyon mostoha. Jóllehet a szakma egésze tudja és ismeri, hogy melyik alpművet nevezi a szakzsargon 'a' „kosárynak”, vagy „szürke kosárynak” (bár ez utóbbi címzésről éppen a szerző csak halála előtt néhány évvel értesült...) vagy 'a' „nagyivánnak” vagy éppen a Magyar Országos levéltár egykori könyvtárosa által összeállított háromkötetes művet 'a' „bogdánnak”. Idézni azonban ezeket a műveket nem nagyon szokták (nem is nagyon „sikk”), így szerzőik-összeállítóik a mai számmisztikában szenvedő tudományos értékelési rendszerben számtalan ún. független idézéstől esnek el. Az ilyen alpműveket alkotó szerzők tevékenysége tehát mai hivatalos és félhivatalos értékelésünk szerint roppant tiszteletreméltó, de sajnos kevésbé értékelt. Jóllehet a tudományos és szellemi teljesítmény, a felhasznált eredeti(!) források és szakirodalom mennyisége, ami az ilyen feldolgozások mögött áll, hatalmas, a munka során felhalmozott tudás pedig a műben nem mérhető mértékű. Ezek a tudósok azok, akikhez a források pillanatnyi feldolgozása alkalmával nehéz helyzetbe kerülő monografikus jellegű feldolgozáson dolgozó történész általában fordulni szokott, majd akikről (általában, de nem törvényszerűen) a „korszakalkotó” mű megírásakor meg is feledkeznek.

A fenti, pesszimistának tűnő sorok persze furcsának tűnnek egy ismertetésszerű kis tanulmány elején, de ez nem a 2008 végén megjelent alapvető kötet lebecsülését jelenti. Épp ellenkezőleg! A jelen kis írás célja ugyanis az, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy egy nagy szorgalommal és tudással elkészített adattár milyen haszonnal jár nem csupán a szerző eredeti szándéka szerinti felhasználói körnek, hanem más tudományágak számára is. Dávid Ferenc az Országos Műemléki Felügyelőség soproni munkatársaként és tudós

konferenciatermeket, szabadidős- és testedző helyiségeket helyeztem el. A hatalmas épületegyüttes 84 korszerű vendégszoba kialakításának lehetőségét kínálta. Diplomatervem szakmai körökben sikert aratott, azt 2008-ban sikeresen védtem meg a Bécsi Műszaki Egyetemen (TU Wien). Tervem ismertetése: Szalai Emőke-Mária: Az egykori Szélmalomkaszárnya Sopronban. Értékmentő 19 (2009), 1. sz. 6. és 16.

művészettörténészként ismerte fel annak a jelentőségét, milyen kívánatos alapadatokat tartalmazó kötetet eredményezne, ha a Thirring Gusztáv által feldolgozott időszakot a 18. század első harmadától akár a 16. század elejéig kitolná.¹⁵ A művészettörténészek és a műemlékvédelem számára ez Sopron esetében, amelyik Magyarország legrégebbi építészetiileg kontinuusnak tekinthető városi települése, már az 1960-as években is a város egészét feltáró műemlékvédelmi munkának az alapját jelentette. A művészettörténeti kutatás számára Dávid Ferenc munkája mindenképpen alapvető. Adatai az egyes háztörténeteknek, a házak művészettörténeti kutatásának, egy-egy műemlékileg feltárt épület, ház, objektum építészettörténetének alapjait jelentették, hiszen a legtöbb esetben csak a háztulajdonos vagy a tulajdonosváltások ismeretében lehet a levéltári kutatásokat elkezdeni. Dávid Ferenc feltáró munkájának első eredményeit, a cédulák tömegeit a műemlékvédelem és a művészettörténet már évtizedek óta használta. Most végre mindenki számára elérhető és használhatóvá vált ez az évtizedes munka, ráadásul úgy, hogy Goda Károly kutatása révén 1488-ig visszamenőleg, Thirring Gusztáv egykori kötetének felhasználásával pedig 1939-ig kibővítették a kötet időhatárait, ami kiváló ötletnek bizonyult mind a kiadók, mind a kötet szerkesztője, Turbuly Éva részéről, hiszen így egyben Thirring Gusztáv munkásságának is méltó emléket állítottak.

A kötet egyedülálló a magyar társadalomtudományban. Egyetlen városról sem készült el hasonló adattár, igaz Magyarországon nem is nagyon lehetne ilyen jellegű és korszakban ilyen hosszú távra visszamenő feldolgozást készíteni. Sopronon kívül ugyanis egyedül Közszeg rendelkezik ebből a korszakból olyan forrásokkal, amelyek lehetővé tennék, hogy ehhez hasonló kötet készüljön, és – ahogy tudom – ennek munkálatai e kötet alapján el is kezdődtek. A források töredékességét mutatja, hogy például a középkori Buda esetében még a számba jöhető anyag teljességének átfogó feldolgozása után sem lehet folyamatos tulajdonos-listákat összeállítani.¹⁶ A szomszédos országok gazdag városi levéltárai alkalmasak, hogy a sopronihoz hasonló kézikönyvek összeállítására kerüljön sor, de ez eddig mégsem történt meg, egyedül Nagyszombat esetében volt hasonló, de semmiképpen sem ilyen terjedelmes forrás-feldolgozás.¹⁷ A Nagyszombathoz közel fekvő Bazin esetében a fent ismertetett művel egy időben látott napvilágot hasonló, de inkább Thirring forrásához és időhatáraihoz hasonlítható munka.¹⁸ Ha számba vesszük a kötet forrásait, nem is csodálkozhatunk azon, hogy ilyen kevés hasonló feldolgozás történt az egykori Magyar Királyság területén elhelyezkedő városok esetében. A feldolgozás alapját a 18. században az 1760-as években elrendelt ún. lélekösszeírások (*conscriptio animarum*) jelentették. A forrás kiváló, hiszen évről-évre összeírták a városi népességet, így a tulajdonosi változások könnyen nyomon követhetők, persze csak akkor, ha az összeírások sorozata megszakítatlanul a rendelkezésünkre áll. A

¹⁵ Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig. Sopron, 1941.

¹⁶ Véghe András: Buda város középkori helyrajza I–II. (Monumenta Historica Budapestinensia XV–XVI.) Budapest, 2006, 2008.

¹⁷ Bottánková, Mária: K topografii mesta Trnavy v 16. storočí. In: Trnava, okres a mesto. Studie. Szerk.: Šimončíč, Jozef Bratislava, 1980. 61–145.

¹⁸ Pospechová, Petra – Wittgrüber, Peter: Bránami mesta. Životopis starého domu. Pezinok, 2008.

forrásadottságok egyértelművé teszik, hogy egy ilyen feldolgozás során érdemesebb a biztos felől megközelíteni a bizonytalant, vagyis a már kevésbé általános, a város nem minden háztartását számba vevő adójegyzékek követhették a lélekösszeírásokat. Sopron e tekintetben sokkal jobb helyzetben van, mint például Kassa városa, ahol a városi számadások mellett számos adójegyzéket is kiselejtezték, így a feldolgozás jóval nehezebb lenne. Az adójegyzékek fennmaradását sajnos a 17. század folyamán jelentősen veszélyeztette az a rendszer, amely szerint a város 24 adókerületre osztása alapján kerületenként egy-egy füzetben vezették az adózókat, a rájuk kirótt összeget, illetve a befizetést igazoló szelvényt. A forrás jellege miatt – vagyis a füzetenkénti vezetés tényéből fakadóan – azonban nagy az esélye/veszélye annak, hogy egy-egy évre nem találunk teljes, a város egészét lefedő adóíveket. Az adóösszeírások viszonylag biztosnak tekinthető források a háztulajdonosok jegyzékének összeállításához, bár egyáltalán nem könnyű az adószedők bejárasi útvonalát rekonstruálni! Jóllehet ez az útvonal általában bevettnek, állandónak tekinthető, a rekonstrukciót csak abban az esetben tekinthetjük biztosnak, ha a források viszonylag folyamatosan rendelkezésünkre állnak. Ez az esetek nagy többségében nem jelenthető ki, számos év hiányos összeírással rendelkezik. A feldolgozó utolsó mentsvárai ebben az esetben azok a levéltári iratok, amelyek ún. szomszédsági információkkal rendelkeznek, vagyis egy-egy adásvétel vagy per esetében leírják azt, hogy adott ingatlan mely másik ingatlanok között fekszik, és azoknak kik a tulajdonosaik. A források esetlegessége tehát az időben mind nagyobbá válik, a megszerezhető adatok, a bizonyosság érzete egyre csökken, a feldolgozó kutató önbizalma mind csekélyebb lesz. Nem véletlen tehát, hogy a kötet Sopron esetében is csak a városfalak által övezett belvárosi részre korlátozódik. A módszer egyszerűnek tűnik, pedig egyáltalán nem az. Kidolgozását éppen annak a kutatónak, Dávid Ferencnek köszönhetjük, aki azt e kötetben be is mutatta.

De mire is használhatja a kötetet a Sopron története iránt érdeklődő? A műemlékvédelem és a művészettörténet céljait már megismerhettük. Történészként szintúgy számtalan felhasználási lehetőséggel szembesülhetünk: a helytörténet kutatói számára a belváros teljes adattárát nyújtja a kötet. Kincsesbánya a családtörténészeknek is, hiszen minden belvárosban lakó feltárt űs azonnal térképre vihető, a házat (vagy annak helyét) egyszerű megtalálni. Sopron egyébként is jelentős előnnyel bír a kiadott városi források területén, hiszen Házi Jenő, illetve az őt követő utódok (Mollay Károly, Tirnitz József, Dominkovitsné Szakács Anita, Dominkovits Péter, Goda Károly és mások) számtalan forráskiadással gazdagították a város történeti közkincsét alkotó publikációkat. Házi Jenő mindemellett Dávid Ferenc kötetéhez hasonló adattárat állított össze, amely mind a mai napig elengedhetetlen segédeszköze, mintegy bibliája a város történetével, illetve polgáraival foglalkozóknak.¹⁹ A kötet tehát még inkább elmélyítheti a város történetével kapcsolatos tudásunkat, ismereteinket, egyben biztos alapjául szolgál Sopron több éve készülő monográfiájának, amely talán éppen a város forrásbősége miatt tud csak ilyen

¹⁹ Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Budapest, 1982.

lassan összeállni. A könyv megjelenése egyúttal egybeesett azzal a folyamattal is, amelynek során a magyar várostörténet-írás mind nagyobb figyelemmel fordult a városi tér szerkezete, használata, a városi társadalom térszemlélete, valamint a városi elit, elitscsoportok vagy akár más társadalmi rétegek térbeli elhelyezkedésének feltárása felé.²⁰ E vizsgálatok sokrétű elemzéseket tesznek lehetővé, nem csupán az egy társadalmi-gazdasági réteghez/csoportozáshoz tartozók térbeli összetartozásának megmutatása révén, hanem akár a város egésze társadalmi térszerkezetének kimutathatóságával is.

A kötet kézbevételekor arra gondoltam, milyen jó lenne, ha hasonló kötet vagy kötetek állnának rendelkezésre más városokról is, saját kutatásaim miatt elsősorban Kassáról. Az is megfogalmazódott bennem: milyen kár, hogy nem hamarabb jelent meg a kötet, mert a soproni városvezető elit 17–18. század fordulóján bekövetkezett változásairól írt tanulmányomban milyen jól lehetett volna használni ezeket az adatokat. Ha az első kívánságom nem is valósulhat meg ilyen könnyedén, de a második igen. Egy frissen megjelent kötet esetében, főként, ha az egy adattár, annak hasznosságát az mutatja meg leginkább, ha elkezdjük azt használni. Az alábbiakban ezért részben a kötet gyakorlati bemutatásával annak használati értékeit szeretném bizonyítani, részben pedig, megragadva az alkalmat, kiegészítem korábbi ismereteinket Sopron városvezető elitje (polgármester, bíró, belső tanács) változásainak térbeli jellemzőivel is. Vizsgálatom alapja tehát az a folyamat, amely a magyarországi várospolitika fordulópontjának tekinthető a 17–18. század fordulóján.

A kora újkori városok (és államok) egyik alapvető, Európa-szerte tapasztalható jellemzője ugyanis ekkor az állam megerősödése, az államigazgatás hatáskörének kiterjesztése, mind nagyobb mértékű beavatkozása. A jelenséggel a Magyar Királyság szabad királyi városaiban a 17. század végén találkozunk, amikor a Wesselényi-felkelés elbukása megadta a bécsi udvar számára azt a lehetőséget, hogy életbe léptethetett olyan várospolitikai intézkedéseket, amelyek az osztrák tartományok, de tágabban értelmezve a Német-római Birodalom más tartományaiban, illetve az európai államokban már nem voltak ismeretlenek. A városok rendi alapokon álló önkormányzata e jelenségek következtében fontos változásokon ment keresztül. Miután a városok a rendi Európa szinte összes államában (eleinte az itáliai államok és később a holland tartományok kivételt képeztek ez alól) az uralkodótól sokkal inkább függő helyzetben voltak, mint a többi rend – ez talán abból fakadt, hogy rendiségük is később alakult ki –, ezért ezek az intézkedések eleinte őket érintették leginkább. Egész Európában tehát a városok állami bürokratizálásával, a városok állami közigazgatásba való betagozódásával, kissé szélsőségesen fogalmazva, a városok „államosításával” szembesülhetünk.²¹

²⁰ Összefoglalóan lásd erre: Novák Veronika: A térhasználat kutatása – módszerek és lehetőségek: a társadalmi tér vizsgálata a középkori és a kora újkori városok történetében. In: *Urbs, Magyar várostörténeti évkönyv*, Budapest, 2009. (4.) 11–33.

²¹ Összefoglalóan lásd: H. Németh István: Várospolitika és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. A felső-magyarországi városszövetség. 1–2. köt. Bp., 2004. 1. köt. 45–70., ill. Friedrichs, Christopher R.: Urban politics in early modern Europe. London, 2000.; Tilly, Charles: Entanglements of European Cities and States. In: *Cities and the Rise of States in Europe, a.d. 1000 to 1800*. Tilly, Charles – Blockmans, Wim P. (szerk.) San

A Magyar Királyság szabad királyi városainak fejlődése ebben az időszakban hasonló pályát futott be. Egyrészt megfigyelhető volt a városok vezetésének katolizálása, a többségében evangélikus városi lakosság rekatolizálásának igénye, a városok egyházainak ismételten katolikus kézbe történő adása. Az alapvetően az osztrák tartományokban követett eljárást alkalmazó kamarai biztosok tevékenysége azonban nem kizárólag a rekatolizáció előmozdítását szolgálta.²² Feladataik és jelentésük nagy része ugyanis a városi gazdálkodás jobbítását, átláthatóságát mozdította volna elő. Hasonló célok vezették a bécsi udvart (az egy-felekezeti kialakítása mellett) a jól képzett, szakszerű városi tisztviselők kiválasztásában is.²³ A városi gazdálkodás hatékonyabbá tételét egyszerű elvek indokolták: a városok (nem tévedés) több évtizedes adóhátralékokat halmoztak fel, amelyek a 17. század végére városonként meghaladták a 10 000 magyar forintot, a 18. század legelejére pedig azt megduplázták, sőt előfordult, hogy megtriplázták.²⁴ A legfontosabb terület, ahol az állam folytonos ellenőrzést gyakorolhatott a városok addig érintetlennek tűnő belső önkormányzatán, az a városi tanács belső összetételének központi befolyásolása, és a szabad királyi városok jövedelmeinek állami felülvizsgálata volt. Ennek első lépcsője az volt, hogy a többnyire evangélikus tanács és a választott község vallási összetételét megváltoztatva az uralkodók minél több megbízható katolikust delegáltak a városi testületekbe.²⁵ 1672-től kezdve a városi tisztújítások irányítása közvetlenné

Francisco–Oxford, 1994. 1–27. A városok „államosításáról”: Blaschke, Karlheinz: Dorfgemeinde und Stadtgemeinde in Sachsen zwischen 1300 und 1800. In: Landgemeinde und Stadtgemeinde in Mitteleuropa. Ein struktureller Vergleich. Blickle, Peter (szerk.) München, 1991. (Historische Zeitschrift Beihefte NF 13.) 119–143.; 139–140.; Hubatsch, Walther: Ziele und Maßnahmen landesherrlicher Politik im Absolutismus gegenüber den Städten aus der Sicht des Verwaltungshistorikers. In: Städtewesen und Merkantilismus in Mitteleuropa. Press, Volker (szerk.) Köln–Wien, 1983. 30–44.; Rügge, Nicolas: Im Dienst von Stadt und Staat. Der Rat der Stadt Herford und die preußische Zentralverwaltung im 18. Jahrhundert. Göttingen, 2000. (Bürgertum 15)

²² Az osztrák tartományok városaiban követett gyakorlatra lásd: Németh István, H.: A bécsi udvar várospolitikájának főbb jellemzői az osztrák tartományokban. In: Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére. Szerk. Krász Lilla – Oborni Teréz. Budapest, 2008, 79–92.

²³ Vö. újabban: 't Hart, Marjoléin: War, finances and the structure of the Dutch State, Der Absolutismus — ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550–1700) Szerk.: Asch, Ronald G. von–Duchhardt, Heinz Köln–Weimar–Wien, 1996. 329–349. (Münsterische historische Forschungen 9.) 344–347., ill. Frigyes Vilmos választófejedelem kapcsán: Arndt, Johannes: Der grosse Kurfürst ein Herrscher des Absolutismus? Über die Möglichkeiten und Grenzen monokratischer Herrschaft im 17. Jahrhundert. In: Der Absolutismus — ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa Szerk.: Asch, Ronald G. von – Duchhardt, Heinz. Köln–Weimar–Wien, 1996. 249–273. (Münsterische historische Forschungen 9.) különösen 270–271.

²⁴ Nagyszombatra lásd: H. Németh István: Die finanziellen Auswirkungen der osmanischen Expansion auf die Städteentwicklung in Ungarn. Die Steuerlasten der ungarischen königlichen Freistädte im 16. und 17. Jahrhundert La fiscalità nell'economia europea secc. XIII–XVIII – Fiscal Systems in the European Economy from the 13th to the 18th Century. Cavaciocchi, Simonetta (szerk.) Firenze, 2008. 771–780.; Kassa: Magyar Országos Levéltár, Kincstári szervek, Magyar Kamara Archivuma Miscellaena (E 210) Civitatensia 15. t. 9. sz. Pozsony, 1672. június 28., HKA Civitatensia RN 3 1756. január 5.; Sopron: Magyar Országos Levéltár (=MOL), Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Regisztratúrája E 34 (Protocollum diversarum relationum super restaurationibus liberarum regiarum civitatum) (=E 34 [Prot. rest. civ.]) pag. 495.

²⁵ Felhő Ibolya: A szabad királyi városok és a magyar kamara a XVII. században. In: Levéltári Közlemények 24. (1946) 209–267.; Archiv Mesta Košice, Supplementum H. Listiny, listy a spisy 5818/75. Pozsony, 1618. május 5., HKA HFU RN 127. 1625. április fol. 158–160.; Magyar Országos Levéltár, Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Levéltára, Litterae ad cameram exaratae (E 41) 1627. No. 25., 39., 1628. No. 54.

vált. A városokban legalább fele részben katolikusokat választottak, és a bíró valamint a jegyző tisztébe is a kamarák megbízható emberei kerültek.²⁶

A gyors váltásokkal járó sietség bizony sokszor okozott olyan helyzetet, hogy a leváltott képzett evangélikus tisztviselő helyére nem megfelelő képzettségű és társadalmi állású személy került. Történt ez annak ellenére, hogy az uralkodói parancslevél nem csak a katolikus felekezethez tartozást emelte ki, hanem a kiválasztandó városi tisztviselőnek birtokkal és képzettséggel is kellett rendelkeznie.²⁷ Az erősen evangélikus többségű városokban eleinte azonban nehéz volt megfelelő embert találni.²⁸ A korszak egészét tekintve a város evangélikus polgársága ezzel szemben igen jól képzett, a városi tisztségeket megfelelően és szakképzetten ellátó emberekből állt. A legtöbben jogi végzettséggel rendelkeztek, és társadalmi helyzetüket tekintve is valóban a soproni polgárság krémjét jelentették, mivel – a városi társadalomra Európa-szerte jellemző módon – a soproni evangélikus városvezetés majd’ minden tagjáról elmondhatjuk, hogy nemesi címet szerzett, sőt néhányan az udvarnoki (*familiaris aulae*) címet is elnyerték.

Az uralkodó nevében eljáró tisztviselők tehát nem voltak könnyű helyzetben, mivel az erősen evangélikus többségű városokban hirtelenjében nem sikerült megfelelő katolikus hitű polgárokat találni ezekre az igen fontos posztokra. A városok többségére ezért jellemző volt, hogy a városban működő és a kamara szempontjából megbízható harmincadosok vagy azok ellenőrei kerültek így fontos városi tisztségek birtokába. Az ő szakmai hozzáértésük vitathatatlan, hiszen harmincadosként, vagy a Magyar Kamara megbízásából folytatott vizsgálatok lefolytatóiként jogi és közgazdasági ismeretekkel biztosan rendelkeztek. Szerepük azonban átmenetinek tekinthető, hiszen a kamarai biztosok elsődlegesen olyan személyeket igyekeztek találni a soproni katolikusok

²⁶ H. Németh István: Pre-Modern State Urban Policy at a Turning Point in the Kingdom of Hungary: The Elections to the Town Council. In: Urban Elections and Decision Making in Early Modern Europe, 1500–1800. Schlögl, Rudolf (szerk.) Cambridge, 2009. 276–299.; H. Németh István: Városi tisztújítások a királyi Magyarországon a 16–17. században. In: Arrabona, 45. (2007) 2:57–96.; Felhő Ibolya: A szabad királyi városok és a magyar kamara a XVII. században. In: Levéltári Közlemények 24. (1946) 209–267.; Szűcs Jenő: Das Städtewesen in Ungarn im 15–17. Jahrhundert. In: La renaissance et la réformation en Pologne et en Hongrie Budapest, 1963. 97–164. (Studia Historica 53.) Újabban: H. Németh István: A szabad királyi városok igazgatásának abszolutista vonásaihoz. A felső-magyarországi városok 1681. évi tisztújításai. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Mayer László – Tilcsik György (szerk.) Szombathely, 2003. 229–254.; Uő.: Városigazgatás fordulóponton. A 17. század utolsó harmadának abszolutista vonásai a városokban. In: Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel Czoch Gábor (főszerk.), Kocsis Aranka – Tóth Árpád (szerk.) Pozsony, 2005. 212–232. A hadsereg ebben játszott szerepére lásd: KA HKR Prot. Bd. 344. fol. 532. 1673. augusztus 8., Bd. 346. fol. 239–240. 1674. május 17. Sopronra: H. Németh István: Az állam szolgálói vagy a város képviselői? A központosuló várospolitika hatásai a soproni politikai elit átrendeződésében. In: SSz. 61. (2007), 125–141.

²⁷ „...necessarium valde et expediens iudicavimus, ut quandoquidem catholica orthodoxa per Dei gratium fides, magnum illic incrementum sumpsisse, frequentesque catholicae bene qualificatae, ad gerenda senatoria, et quaelibet alia inter vos consueta officia, idoneae personae inveniri comperiantur.” Archiv Mesta Košic, Schwartzbachiana Nr. 9277. Bécs, 1674. december 16. Vö. Nr. 9330. 1675. Vö.: AMK Schw. Nr. 9332. Pozsony, 1675. június 19. Vö.: Schw. Nr. 9405. Kassa, 1676. január 7., Schw. Nr. 9475. Bécs, 1677. december 24., Schw. Nr. 9476. Pozsony, 1677. január 2., Schw. Nr. 11008. Bécs, 1696. december 2., Schw. Nr. 11156.

²⁸ Vö.: H. Németh István: Európska doktrína alebo uhorská špecialita? Zásahy štátu a rekatolizácia miest v Uhorsku v priebehu 17. storočia. In: Historický časopis, 57. (2009) 4:641–658.

közül, akik nem idegenként vettek részt a város irányításában. Éppen ezért ebben az időszakban jelentek meg olyan soproni katolikusok a belső tanácsban, akik csak igen csekély szakképzettséggel rendelkeztek. Mellettük azonban már ekkor felfigyelhetünk a város valódi katolikus vezetői körében egy olyan rétegre, amely már korábban is szoros kapcsolatot tartott fent Sopronnal, részben családi, részben társadalmi-gazdasági összeköttetések révén. Képzettségük magas szintű, társadalmi presztízsük jelentős volt már az 1672-ben bekövetkezett fordulatot megelőzően is. Ez némiképp ellentmond annak a korábbi szemléletnek, miszerint csupa alkalmatlan katolikust választottak be a tanácsba.

A 17. század utolsó éveit követő negyed évszázad soproni városvezető elitjének új tagjait vizsgálva egy másik, Európa-szerte megfigyelhető tendencia nyomait is felfedezhetjük. Az előzőekben is igyekeztünk arra a tényre rámutatni, milyen fontos szerepet játszott a városi tisztviselők kiválasztásában a szakképzettség, a jogi és gazdasági ismeretek.²⁹ A 17. század második felének soproni evangélikus városvezető elitjénél is megfigyelhettük azt, hogy milyen gyakori volt a jogi végzettség, sőt egyes esetekben még a jogi doktorátus megszerzése is. A 17–18. század fordulóján és a 18. század első negyedében ez a tendencia még erősebbé vált, ami részben az állam által diktált elvárásokat közvetítő kamarai biztosok tevékenységének is köszönhető. A századfordulós soproni elit új generációjának tagjai közül az evangélikusok, de a katolikusok is kivétel nélkül jogi végzettséggel rendelkező, ügyvédi tevékenységet folytató polgárok voltak, ami azt jelentette, hogy a város vezetése az új elvárásoknak megfelelően vegyes vallási összetételű, de szakértelemmel rendelkező személyekből álló testület lett.³⁰

A korszak várospolitikai jellemzőinek vázolására és Sopronban új városvezető elitjének rövid bemutatására a háztulajdonosok elemzése során alkalmazott kategóriák megértése miatt feltétlenül szükség volt, hiszen vizsgálatunk éppen arra irányul, hogyan érvényesült mindez a Sopron belvárosában található ingatlanok esetében, hol éltek a régi és az új városvezető elit tagjai, alátámasztják-e korábbi megfigyeléseinket a Dávid Ferenc által összeállított kötet adatai? Az adatokat a mellékelt térképen összesítettem (1. kép).

²⁹ Skoda, Erwin: Die Wiener Ratsbürger zwischen 1671 und 1705. Diss. Wien, 1974. 110–111.; Gerhard Dilcher, „Hell, verständig, für die Gegenwart sorgend, die Zukunft bedenkend“. Zur Stellung und Rolle der mittelalterlichen deutschen Stadtrechte in einer europäischen Rechtsgeschichte. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung 106. (1989), 12–45., 39–43.; Czok, Karl: Zu den städtischen Volksbewegungen in deutschen Territorialstaaten vom 16. bis zum 18. Jahrhundert. In: Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert. Rausch, Wilhelm (szerk.) Linz/Donau, 1981. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) 21–42., 31–33.; Chittolini, Giorgio: Lo stato e i dottori. XV–XVIII secolo. In: Ricerche storiche 19. (1989), 483–610.; Kleinheyer, Gerd – Schröder, Jan: Deutsche Juristen aus fünf Jahrhunderten. Heidelberg, 1989.; Jahns, Sigrid: Juristenkarrieren in der Frühen Neuzeit. In: Blätter für deutsche Landesgeschichte 131. (1995), 113–134.; Müller, Rainer A.: Zur Akademisierung des Hofrates. Beamtenkarrieren im Herzogtum Bayern 1450–1650. In: Gelehrte im Reich. Zur Sozial- und Wirkungsgeschichte akademischer Eliten des 14. und 16. Jahrhunderts. Schwinges, Rainer Christoph (szerk.) Berlin, 1996. (Zeitschrift für Historische Forschung Beiheft 18) 291–308.

³⁰ H. Németh István: Az állam szolgálói vagy a város képviselői? A központosuló várospolitika hatásai a soproni politikai elit átrendeződésében. SSz. 61. (2007), 125–141.

Általánosságban azt mondhatjuk el, hogy az elit tagjai szinte a teljes belvárost lakták, házaik szinte minden utcában megtalálhatók. Az evangélikusok esetében viszonylag jelentős csoportosulás látható a Szent György és az Új utca háztulajdonosai között, de a Fegyvertár utcát is főként ők lakták, hiszen az utca házainak több mint felét valamilyen evangélikus városvezető elittag birtokolta. Ez utóbbi utcában azonban jól látható, hogy az 1670 után hatalomra került evangélikusok reprezentáltsága magasabb, mint a korábbi korszakban a tanácssteremben ülőké. Az evangélikusokra jellemző még, hogy egyetlen olyan személy sincs köztük, aki tisztviselőként ne a belvárosban bírt volna háztulajdont, és ha a katolikusokat is sorra vesszük, ez a jellemző kiemelkedően fontossá válik. A római katolikus városvezetők között ugyanis élesen elválnak azok, akik az 1670-et követő években kerültek be a tanácsba, illetve a polgármesteri és bírói posztra azoktól, akik már a 17. század legvégén vagy a 18. században kerültek hatalomra. A kamarai tisztviselők által frissen kinevezett soproni katolikus tisztviselők közül ugyanis szinte senki nem rendelkezett 1670 előtt belvárosi házzal! Tudjuk, hogy a polgármesteri posztra beiktatott személyek közül (főként, akik korábban kamarai tisztségeket töltöttek be) sokan a külvárosban laktak, amit a kortárs Csányi János (elfogultan, hisz evangélikus volt) csodálkozva és erősen helytelenítve említ meg krónikájában.³¹ Ha elvonatkoztatunk attól, hogy Csányi elfogultan ellenséges volt ezekkel a személyekkel szemben, megrökönyödése feltehetően egy mélyen bevésődött társadalmi normát is tükrözött, ami egyértelműen arra a tényre utalhat, hogy ezek az új emberek nem tartoztak szervesen a soproni polgárság elitjéhez sem társadalmi, sem gazdasági szempontból. A fent röviden bemutatott jellemzőkkel tehát a háztulajdonosok eloszlása – úgy tűnik – egyezést mutat, egyben megerősíti azokat a megfigyeléseket, amelyeket a levéltári források alapján korábban tettünk.

³¹ Csányi János: Verzeichnus Etlicher Historien so von den 1670 Jahr her geschehen lhn den Königreich Ungern, und absonderlich bey unser Stath Oedenburg welche ich Hanns Tschány zur sonderlicher Nachricht den Nachkömlingen hab aufgeschrieben. Kiadta Paur Iván In: Magyar Történelmi Tár V. Pest, 1858. 35.

1. kép. A soproni városvezetők lakóhelyei vallási megoszlás szerint a 17. század közepétől a 18. század első negyedéig. Jelmagyarázat: ◆ katolikusok; ○ evangélikusok 1670 előtt; ◎ evangélikusok 1670 előtt és után; ⊙ evangélikusok 1670 után.

A városi társadalomba jól beilleszkedő katolikusok közül elsőként Horváth Miklós jutott belvárosi házhoz 1676-ban, melyben végül élete végéig élt. Horváth 1678-ban lett városi kamarás annak ellenére, hogy egy német többségű városban nem tudott németül sem, és akit az 1681. évi soproni országgyűlést követően az ott hozott törvények ellenére választott meg Kollonich Lipót kamaraelnök. A sors pikantériájához hozzátartozik, hogy Horváth éppen annak a Johann Serpiliusnak a házát vette meg, akit vele szemben az evangélikus község 1682-ben megválasztott.³²

A belvárosi háztulajdonnal rendelkező katolikus városvezetőkre általában az volt jellemző, hogy házukat a 17. század utolsó éveiben vásárolták meg. Ők már

³² Uo. 38., 64.

ahhoz a csoporthoz tartoztak, akik új, általában jogi-közigazgatási egyetemi végzettséggel rendelkezve, mintegy szakszerű városvezetőként vetették meg lábukat a város vezetői között. Mindannyiukra jellemző volt, hogy a város belső utcáiban vásároltak házat, és lehetőleg minél közelebb a Fő térhez. Ahogy az a térképen is látható, a katolikus háztulajdonosok ugyanis túlréprezentáltak tekinthetők a Templom utca déli részén, illetve a Fő tér környezetében. Mindkét helyen 4-4 katolikus háztulajdonost vehetünk észre, míg a többi katolikus a belváros utcáiban elszórva, mintegy elszigetelve vásárolt házat. A katolikusok jellemző képviselőjének tekinthetjük be Georg Waxman szap-panosmestert, aki tudatosan építette ki saját és fia karrierjét. Idősebb Georg Waxman volt az első katolikus, aki bekerült tanácsba. 1671-ben nyert polgárjogot. Jóllehet többször jelölték bírónak és polgármesternek, mégsem választották meg sosem. Ennek oka az volt, hogy miután 1682-ben, valamint 1691–1692 és 1698–1700 között kamarás is volt, hamar kiderült, hogy erre alkalmatlan, maga a kamarai biztos is „*homo scripturae ignarus*”-ként, azaz írástudatlanként jellemezte.³³ Az idősebb Waxman ekkor még feltehetően a külvárosban lakott, amire eredeti mestersége is predesztinálta, és a belvárosi háztulajdonosok között nem is találjuk a nevét. 1699-ben vásárolta meg a Szent György templommal szemben, tehát igen rangos helyen álló házát, amelyet fiára, ifjabb Georg Waxmanra hagyott, aki 1697-től a jegyzői tiszttel töltötte be. Az apa ugyan a leghasználhatóbb katolikus céhmesternek bizonyult a város felső vezetésében, de szakképzettség híján bizony állíthatjuk, hogy más körülmények között nem került volna be a tanácsba. Fiai esetében erről szó sincs. Az apa tanulhatott saját hiányosságaiából, és mindkét fiát taníttatta. Idősebbik fia, Georg, így lehetett a város német jegyzője, majd 1722-től a belső tanács tagja, két éven át bíró, majd 1734-ben polgármester.³⁴ Ő volt az, aki 1719-ben a városháza szomszédságában, a Tűztorony melletti telken álló házat vásárolta meg magának.

E kötet tehát a soproni térhasználat, az elit, illetve különböző társadalmi csoportok lokalizálásához elengedhetetlen segédeszközül szolgál. Ahogy azt a fentiekben igyekeztünk bemutatni, a társadalomtörténet számára közvetlenül használható, az ebből fakadó elemzések sora elvégezhető, de a műemlékvédelem és a művészet-történet számára is hasonlóan jelentős forrásbázist jelent. Úgy vélem, hogy Sopron és általában a magyar várostörténet-írás számára kiemelkedő jelentőségű könyv jelenhetett meg 2008 végén a Soproni Levéltár gondozásában, Sopron Megyei Jogú Város önkormányzata, a Házi Jenő Honismereti Alapítvány és a Nemzeti Kulturális Alap levéltári kollégiuma támogatásával. Hasonló adattárak megjelenése véleményem szerint kiemelten támogatandó, hiszen ezek összessége végül elvezethet minket egy olyan kiadványhoz, amelyben a számítástechnika és a térinformatika segítségével Sopron 1848 előtti története, a soproni polgárok társadalomtörténeti elemzése, egyben az általuk létrehozott kulturális-építészeti értékek talán egy adathordozón jelenhetnének meg, magában

³³ H. Németh István: Az állam szolgálói vagy a város képviselői? A központosuló várospolitikai hatásai a soproni politikai elit átrendeződésében Soproni Szemle 61. (2007), 125–141., 134–135.

³⁴ Uott. 139.

foglalva az elődök (Házi Jenő), a jelen (Dávid Ferenc) és az utódok által összegyűjtött tudást.